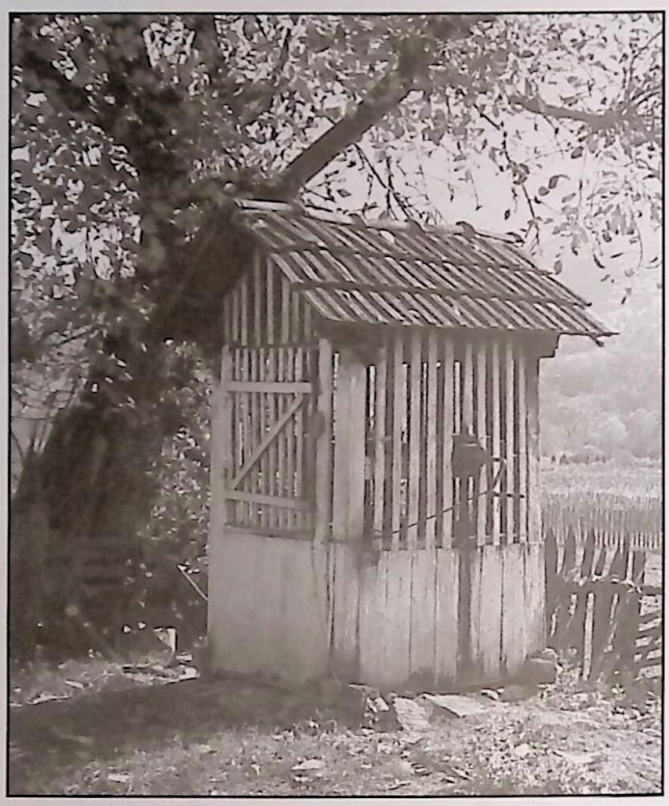
Prof. Marcel Lapteș

SCALDA LA NAȘTEREA ÎN SATELE HUNEDORENE

Complexul unitiv mamă-moașă se manifestă într-o semiotică apotropaică a casei (încăperii naşterii) unde moaşa îşi exercită, cu efect şi finalitate dorită, întregul arsenal mistico-magic de apărare a copilului, de alungare sau cel puţin de ţinere la distanţă a **Satanei,** cum spuneau moaşele, spiritul cel mai distructiv al vieţii. Moaşa are rolul de a media în colectivitate integrarea copilului ca entitate socială şi a-l ajuta să treacă prin furcile caudine ale destinului „viu şi nevătămat de ursitoare, s-o bucure pe mamă”[1]. Moaşa este un **factotum**, ea rezolva ceea ce face astăzi o întreagă maternitate; pregătea şi intervenea ajutând femeia să nască, moşea copilul, pregătea şi făcea prima scaldă, învăţa mama să-şi hrănească şi să-şi îngrijească copilul, se ocupa de tot ceea ce privea sănătatea mamei şi copilului o perioadă, de regulă 40 de zile, până la purificare: „moaşa, arată Ion Ghinoiu, rezolva fără greş actele sacre şi profane ale naşterii”[2]. În Ţinutul Pădurenilor moaşa se păstra pe

Tânără mamă din Ţara Zarandului (Foto: Bujor Duşan)

Fântâna satului (Foto: Marcel Lapteș)

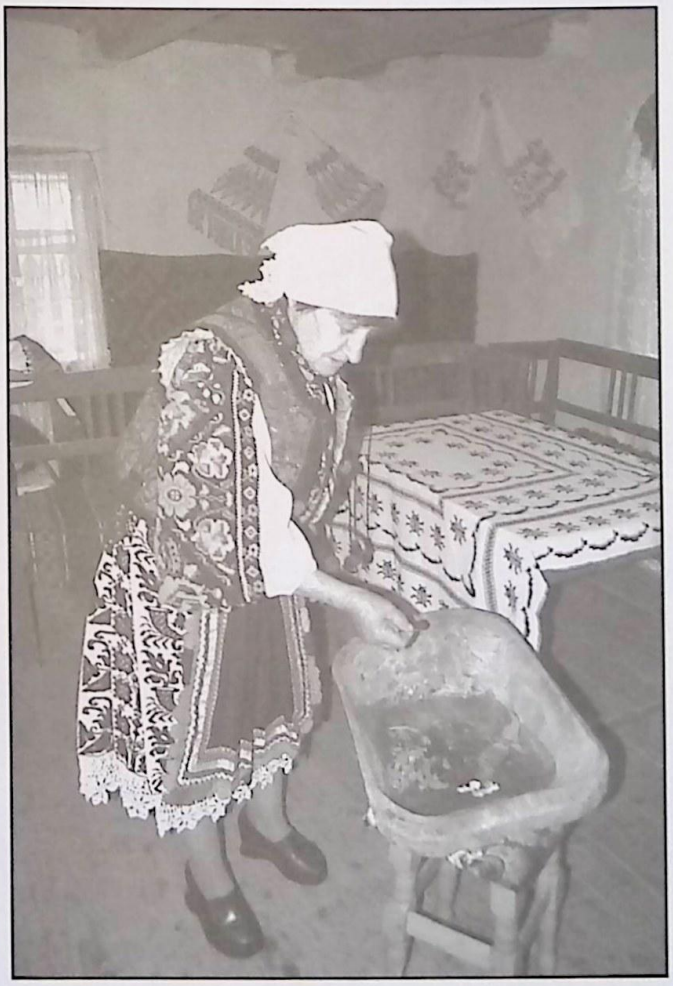
familie şi neam. „Ea trebuia să întrunească mai multe rituri: să parvină dintr-o familie cu prestigiu în sat şi cu stare materială bună, să fie viguroasă, harnică şi pricepută în ale moşitului sau cel puţin, să aibă în familie femei pricepute pentru asemenea ocazii, mamă, soacră, bunică etc. de la care să poată învăţa cele necesare moşitului”[3].

Între cele două războaie mondiale în satele hunedorene **instituţia moaşei** era bine reprezentată. Iată ce ne arată dr. Dumitru Gălăţean, pasionat etnofolclorist al Ţinutului Momârlanilor: „Datorită precarităţii asistenţei medicale la sate, în trecut, în satul bătrânesc, naşterile aveau loc deobicei acasă (...) asistate de „moaşa satului” care deprinsese „arta moşitului” de la înaintaşele ei (...) lipsa unor cadre medicale şi a unităţilor spitaliceşti era asigurată de o „moaşă specializată” din sat”[4]. În Ţara Zarandului naşterea era în grija aproape totală a moaşei, o femeie mai vârstnică din sat, ce avea mare experienţă „la moşit”. După prof. Monica Duşan, cercetătoare a folclorului zărăndean, această moaşă făcea de toate: ajuta mama la naştere, apoi avea grijă de lăuză până ce putea să se ridice din pat, îngrijea ca preotul să-i prepare **apa de moaşă** care se turna la primul scăldat în albia copilului să-l ferească **de deochi** şi alte **uitări rele,** să facă pregătirile rituale pentru botez şi „muncile pentru mamă şi copil”[5]. **Prima scaldă** era făcută numai de moaşă şi avea o mare importanţă în economia naşterii. Se poate spune că purificarea copilului odată ajuns în **lumea nouă** începe cu această scaldă „apa fiind un tip de destin esenţial care metamorfizează întruna substanţa fiinţei”[6].

Apa din această scaldă a copilului devine sacrală cu

puteri divinatorii şi putea fi folosită şi la spălarea ritualică a mamei. Astfel mama şi copilul beneficiau de curăţirea fizică şi morală într-o comuniune a apei posesive şi protectoare de viaţă. În satele hunedorene, de la prima scaldă şi în timpul celor 40 de zile până la botez, epifaniile apei sunt întâlnite într-o mulţime de credinţe, obiceiuri şi tradiţii „care împlinite întocmai cum prevedea tradiţia, aveau rolul să asigure copilului un debut promiţător în lume şi să fie de bun augur pentru toată viaţa acestuia”[7]. Vom reitera, în zonele etnofolclorice hunedorene, mai multe practici ale primei scalde remarcând faptul că, aşa cum reiese din răspunsurile la chestionarul nostru, peste tot apa folosită de moaşă trebuie să fie **neîncepută**. Vom vedea că în **etapele separării** copilului, acesta va trece la perioada liminară (cele 40 de zile) printr-un ciclu de practici rituale în formula enunţată de Gennep: „prima scaldă, spălarea copilului, frecarea copilului, aşezarea copilului pe pământ ca ritm de agregare la Pământul Mamă”[8].

Iată ce ne spuneau interlocutoarele noastre: „la prima scaldă apa trebuie să fie musai neîncepută”[9]; „apa se descântă cu cărbuni stinşi”[10]; „apa era neîncepută ţânută o ţâră la soare”[11]; „la noi scalda pruncului să pregăté dinainte să aibă moaşa timp de tăte, de copil şi de baie (...) să lua apa dintr-un sângur loc, cu **apă curată şi bună**, fântână sfinţită de preotu’ din sat şi nu una părăsită, asta să lua după răsăritu’ şi înainte de apusu’ soarelui”[12].

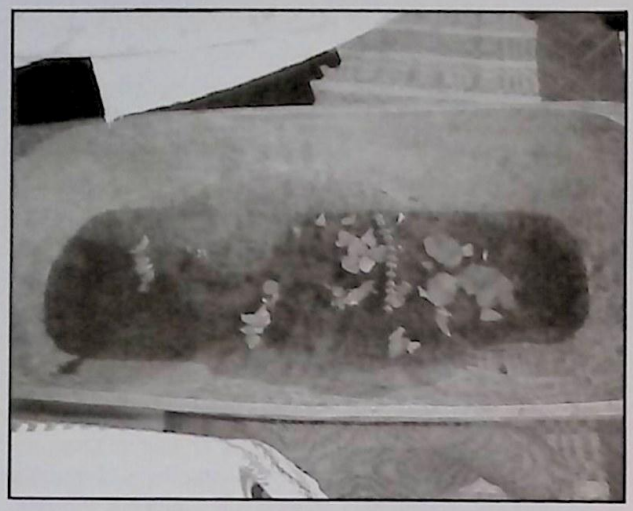
Pregătirea scaldei (Foto: Nicu Jianu)

Sacralitatea apei este evidentă, ea apare în entităţi antagonice, **apă vie – apă moartă, apă bună – apă rea, apă sfinţită – apă malefică** având funcţii magice şi religioase. Apa se lua din acelaşi loc, verificat şi protejat de comunitate. În afara apei de fântână atât la pregătirea scaldei cât şi în scalda propriu-zisă, moaşele mai foloseau şi apă de izvor. „În Ţinutul Momârlanilor, ne spune dr. Dumitru Gălăţean, grija cea mai mare o constituia alegerea apei, nu orice apă era potrivtă acestui ritual ci doar apa pură de izvor adusă la răsăritul sau după răsăritul soarelui (...) apa se folosea numai de la acelaşi izvor”[13]. Folcloristul ne aduce şi un argument intersant al motivului folosirii aproape exclusiv al apei de izvor, acela al experienţei empirice al ţăranului momârlan care a intuit mineralizarea acestor ape cu săruri şi gaze care aveau o puternică acţiune terapeutică asupra organismului. În satele din zona etnofolclorică a Văii Mureşului moaşele luau apă din râul Mureş considerând „că este apa lui Dumnezeu bună la toate”: „luam apă din Mureş, de ne secau fântânile în arşiţa mare de vară, puneam agheazmă de făceau apă molivită că ţine pruncu’ sănătos”[14].

De altfel mai mulţi informatori din satele riverane râurilor Mureş şi Strei au relevat motivul sacru a apei curgătoare considerând-o benefică, pentru ritualul primei scalde. Într-un studiu deosebit de interesant, prof. Victor V. Grecu arăta „păstrarea cultului fântânii şi izvorului până în zilele noastre unde fântâna ca topos îşi impune factura sacrală, dovedind punctul în jurul căruia gravitează viaţa unei comunităţi, liantul acesteia, un real folclor de coeziune etnică”[15] şi completăm noi alături de râurile şi izvoarele adiacente localităţii.

Înaintea naşterii unele moaşe mergeau la biserică cu o oală de lut nouă, nefolosită niciodată, umplută cu „apă bună”, neîncepută şi ruga preotului să o binecuvânteze (...) asta-i „apa de moaşă” folosită la prima scaldă iar apoi „câte puţin până la botez”[16]. În satele din Ţinutul Orăştiei „când se făcea **apa de moaşă** trebuia să ai o ulcică nou-nouţă cumpărată de la târg sau de la boltă şi să sune cât mai fain (...) atuncea când îl spală pe copil să crede că o fi meşter la cântat”[17].

Femeia care a născut era numită **nepoată** (Ţinutul Pădurenilor), iar aceasta îi spunea celei care a moşit-o cu diminutivul **moşică**. Aceasta „va potrivi apa”, ca temperatură, pentru ca apa din **ciupă** (trocuţa copilului), „să fie numa’ bună păntru prunc – de-i caldă tare să zâce că mai încolo, când o creşte o fi neascultător şi răzgâiat, de-i rece o fi voinic şi isteţ la carte”[18]; „apa a mai bună de scaldă la copil îi cea care **o potriveşti cu cotu’** ne spune o moaşă din Ţara Haţegului, torni apa în ciupă apoi pui cotu’ mâinii în scaldă şi de nu frige îi numu’ bună la spălat”[19]. Important este şi **lemnul** în care se va turna apa scaldei. La moţi se făcea **trocuţa** (copaia - n.n.) din lemn de brad „ca să fie copilul înalt, deştept şi falnic”[20]; „în Ţara Haţegului din tei ca să fie copilul sănătos, dulce ca mierea”[21]; „pe Valea Geoagiu-

Trocuţa se făcea din lemn de brad „ca să fie copilul înalt, deştept şi falnic" (Ţara Zarandului; Foto: Marcel Lapteş)

lui şi Valea Mureşului din **salcă**, ca să fie uşor şi priceput la ape"[22].

În apa de scaldă se puneau plante cu proprietăţi terapeutice din etnobotanică tradiţională şi mai mult obiecte având carcactere magico-simbolice care în gândirea mitică şi a practicilor ceremoniale tradiţionale aveau rolul de a asigura intrarea copilului în **lumea albă** în condiţii de deplină siguranţă împotriva spiritelor malefice. În această perioadă asupra copilului se abat cele şapte spirite rele: „atunci vin spiritele cele necurate la dânsul şi ce fel de spirit rău vine mai întâi la dânsul, aşa lucrează şi pruncu' de rău, adecă unul e în stare să-l **muţească**, altul să-l **calicească**, al treilea să-l **schimonosească**, al patrulea să-l **strâmbe**, al cincilea să-l **chiorască**, al şaselea să-l **nebunească,** al şaptelea să-l **bolonzească** la trup şi multe boli şi neputinţe pot să-i cauzeze"[23] după cum S. F. Marian, analizând credinţele populare referitoare la primejdiile copilului nou născut.

Plantele care se puneau la prima scaldă a nou născutului erau de o mare diversitate. Ele făceau parte din cultura empirică a ţăranului nostru cu privire la natura vegetalului şi utilizarea acestea „în convingerea că vor iniţia şi continua dezvoltarea armonioasă din punct de vedere fizic şi psihic a copilului"[24]. În studiul nostru vom prezenta câteva „buruieni" pe care moaşa le punea în scaldă, înţelese ca **ierburi de leac** în primul rând iar apoi **ierburi sacre** unde iniţiatoarea şi actanta principală era moaşa. În scalda copilului se punea busuioc (Ocimum basilicum), floare de soc (Sambuscus nigra), sânziene (Galium verum), ferigă (Dryopteris filix mas), angelică (Angelica arhangelica), floare de tei (Tillia tomentosa), floare de trandafir (Rosa canina), mentă (Mentha piperita) pentru că aşa cum ne spunea o moaşă „puneam tăt feliu de flori după cum era vremea de năştea"[25]. „Prima oară puneam busuioc de la icoana Sfintei Marii ca să fie copilul curat, sănătos, apărat de Sfânta Născătoare"[26]; „la o naştere s-o pus, floare albă de soc să aibă pielea tăt albă, fainâ"[27]; „în scaldă îi bine să pună flori de tei şi mintă (mentă n.n.), de măr roşu şi cireş, atuncea or creşte frumoşi şi mândri ca florile şi când or fi oameni în tătă firea să rodească ca merile şi cireşile"[28].

În satele din Ţara Zarandului se punea în scaldă „clombiţă (crenguţă n.n.) de brad să crească pruncu' nalt ca bradu"[29] iar în cele de pe Platoul Luncanilor „se punea un fuior de cânepă, mai cu seamă la fete, să aibă părul lung şi galbin ca soarele"[30]. Dr. Dumitru Gălăţean menţionează într-un studiu despre naştere că în satele din Valea Jiului în prima scaldă se pune frunză de păducel ca apărătoare împotriva vrăjilor şi fulgerelor iar floarea de bujor pusă în scalda copilului avea rolul de „menţine roşeaţa feţii, înlăturând acea culoare de serbăd"[31]. Alte plante care se mai pun în scaldă sunt sânzienele, feriga, angelica „pentru ca pruncii să nu fie spurcaţi de strigoaie şi moroni"[32].

Alături de plantele arătate în prima scaldă moaşa punea şi „o fărâmă de pită, un „cubuleţ" de zahăr, şi o ţâră de mniere (miere de albină - n.n.) ca să fie om de omenie şi să atragă lumea ca zaharu' şi cu vorbă bună şi plăcută"[33]; „altele puneau sare să alunge necuratul dar şi un ou, nu-l lăsa tătă scalda, moaşa zâce: slobod ou în apă că aşé cum stă ou în apă aşé să şadă bogăţâia-n casă, iar el să fie uom întreg"[34]; „pe lângă altele puneau în scaldă şi un picuţ de lapte dulce, atunce tătă viaţa o fi curat la suflet şi fain la fătuce' da şî bogat la casa lui"[35]. În satele din Câmpul Pâinii, zona etnofolclorică a Orăştiei, se puneau în prima scaldă a băieţilor câteva seminţe de grâu, orz şi secară ca să aibă parte de „belşug de roadă"[36].

Toate aceste plante nu se puneau în scaldă oricum: „esenţiale se par gesturile (mişcarea circulară), substanţele magice, cuvintele cu încărcătură apotropaică; contextul temporal, dar şi cel actanţial"[37]. Astfel rolul apei în contextul naşterii depăşeşte **raţionalitatea facerii** intrând în spaţiul complex al psihologiei imaginaţiei folclorice atât de variat şi bogat în mai toate „producţiile populare". Apa de scaldă va trebui să fie **neîncepută şi sfinţită** pentru a putea contracara **răul** ca formă activă după naşterea copilului.

De aceea moaşa va pune pe lângă plantele amintite şi o serie de obiecte cu caracter totemic ca să apere copilul de forţele malefice. Referitor la credinţele primei scalde Gaston Bachelard, din care am mai citat, le consideră „tehnici oculte de hidromancie, de alungare a forţelor răului, împotriva devenirii a **negrului naşterii** (sb. n.), o balanţă morală a luptei binelui cu răul"[38].

Condiţia obiectelor puse în scaldă era acea de acţiune magico-religioasă, de aducere a **manei,** forţă impersonală care este altceva decât **naturalul**, cum arăta Mircea Eliade, care va fi primită de mamă şi copil într-o situaţie de dezechilibru, trecerea unui prag al vieţii, naşterea vulnerabilă în faţa spiritelor distructive[39]. Fiecare obiect pus în scaldă va avea deci o semnificaţie:

❖ **Banii de argint**: „ca să fie pruncu' cu noroc, curat ca arginţii, să aibă bogăţii şi să fie ferit de boscoane (blesteme şi farmece - n.n.)"[40]

❖ **Inel**: „să fie legat de casă şi să se căsătorească cât mai repede"[41]

❖ **Cingătoare**: „să fie credincios(asă) la familie”[42]

❖ **Unelte**: (pentru băieți) „brișcă (cuțit - n.n.), cute (gresie de coasă n.n.) să fie harnic în gospodărie”[43]

❖ **Pieptene**: „să fie mândru și fălos”[44]

❖ **Oglindă**: „să alunge răul de la copil”[45]

❖ **Fuior**: „la fete să pune, să aibă părul lung și fain”[46]

❖ **Pene**: „să pune peană de păun să fie jucăuș la horă”[47]

❖ **Instrumente muzicale**: (ocarină, fluier, clopoțel) „să fie cântăreț de fală”[48]

În toate satele hunedorene la prima scaldă, moașa punea aghiazmă, de la Bobotează, dar și **apa de moașă**, o apă sfințită de preoți la biserică: „moașa punea câteva picături de apă în scaldă, spunea „Tatăl Nostru” își făcea cruce de trei ori și apoi spăla copilul”[49]. Odată influențată pozitiv, apa devenea pură, plină de sacralitate, patronată de ființe magice și religioase având caracter augural și profilactic. Apa își va păstra aceste valențe și după scaldă având aceleași virtuți active și astfel nu va fi aruncată oricum și oriunde. „Deși separat și purificat de apartenența la mediu generator, copilul era socotit ca aparținând umanul, fără însă a fi modelat cultural”[50].

Scalda se arunca în grădina cu flori
(Ținutul Pădurenilor; Foto: Marcel Lapteș)

Ceremonialul botezului în Țara Zarandului
(Foto: Marcel Lapteș)

Aruncarea scaldei poate fi caracterizată ca o continuare a practicii divinației, apa rămânând pură și având aceleași calități magico-terapeutice va „trebui pusă la loc curat ca să nu spurce copilul și să prindă tăt feliu de boli”[51].

În Ținutul Pădurenilor, apa de scaldă „se arunca în grădina de flori, jos nu în sus cătă soare că zic babele că se poate betegi pruncu”[52]; în satele momârlănești apa nu se arunca niciodată pe gard căci îi va merge rău copilului, relatarea o avem de la neobositului folclorist dr. Dumitru Gălățean care ne prezintă un text literar interesant, care mai circulă și astăzi:

„Spune-mi mamă adevărat,
Scalda unde ai țâpat
Tocma-n vârfu gardului
Să fiu sluga satului
Cătana-mpăratului”[53]

În satele hațegane, apa scaldei se arunca în livada de ultoaie (pomi fructiferi n.n.) la rădăcina merilor și nucilor crezându-se că așa cum rodesc pomii tăt așa vor crește și copii[54]. Apa se arunca la loc ferit, acolo unde animalele nu puteau ajunge pentru a „spurca copilul” și unde nu puteau călca oamenii să nu facă „bube pe față” copilul iar, în satele de pe Mureș se arunca în râu dacă era limpede ca și cristalul și liniștit ca „oglinda”, atunci copilul „va crește fără griji”[55]. Scalda se arunca în anumite momente ale zilei „asupra sau spre, Sfântul Soare, pentru că Soarele dă lumină și ne încălzește, ne spune Simion Florea Marian, (...) moașa sau mama, care aruncă scăldătoarea spre soare, are mare păcat iar copilul mamei respective, îndată ce îl scaldă face bube pe trup”[56].

Note bibliografice:

1. Culeg. Sonia Mânja – Sălașu de Sus

2. Ion Ghinoiu, *Lumea de aici și lumea de dincolo*, Editura Fundația Culturală Română, București, 2001, p. 160

3. Rusalin Iștănoni – *Pădurenii Hunedoarei*, Editura „Mirabilis” București, 2004 p. 170

4. Dumitru Gălățean – Jieț, *Riturile de trecere în Ținutul Momârlanilor (Nașterea)*, Editura Măiastra, Tg. Jiu, 2011, pp. 36 – 40

5. Monica Duşan, *La fântână, la izvor (monografia etnofolclorică a comunei Ribiţa)*, Editura Astra, Deva, 2008, p. 87
6. Gaston Blachelord – op. cit. p. 11
7. Rusalin Işfănoni – op. cit. p. 173
8. Arnold von Gennep, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iaşi, 1996, pp.56- 57
9. Inf. ter. Iosefina Ormindean, 81 ani, Certeju de Sus, 2009
10. Inf. ter. Cornelia Vuzdugan, 79 ani, Vaţa de Jos, 2010
11. Inf. ter. Domnica Chendreş, 71 ani, Cerbăl, 2008
12. Inf. ter. Lucreţia Golda, 86 ani, Crişan, 2010
13. Dumitru Gălăţean – Jieţ – op. cit. pp. 43 – 44
14. Inf. ter. Viorica Popovici (a lu' Ion), 83 ani, Roşcani, 2009
15. Victor V. Grecu, *Din lirica populară a fântânii* în „Studii şi comunicări de etnologie", Tom XIV, 2000, serie nouă, Editura Imago, Sibiu, p. 21
16. Monica Duşan – op. cit. pp. 87 – 88
17. Inf. ter. Ana Maigras (a lu' Ulăresc), 82 ani, Vaidei, 2009
18. Inf. ter. Viorica Barna (a lu' Dudă), 67 ani, Peştişu Mic, 2009
19. Inf. ter. Olivia Zgârcea (Alexoni), 67 ani, Clopotiva, 2010
20. Inf. ter. Laura Aslău, 78 ani, Bulzeştii de Sus, 2009
21. Inf. ter. Nesia Iubaş (Pupu), 76 ani, Siseni, 2010
22. Inf. ter. Elena Hăncilă, 77 ani, Măgura, 2010
23. Simion Florea Marian, *Naşterea la români*, Ediţie critică de Teofil Teaha, Ion Şerb, Ioan Ilişiu, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1995, p. 86
24. Dumitru Gălăţean – Jieţ – op. cit. p. 45
25. Inf. ter. Sabina Luca, 60 ani, Certeju de Sus, 2009
26. Inf. ter. Ana Loliş, 83 ani, Vaţa de Jos, 2011
27. Inf. ter. Ana Holga, 70 ani, Măgura, 2009
28. Inf. ter. Saveta Grozăvesc, 80 ani, Pişchinţi, 2010
29. Inf. ter. Maria Mateş (a Ferului), 71 ani, Buceş, 2010
30. Inf. ter. Maria Toncea (a lu' Nechifor), 71 ani, Ursici, 2011
31. Dumitru Gălăţean – Jieţ – op. cit. p. 46
32. Inf. ter. Emilia Vlad (a lu' Pruncu), 92 ani, Turdaş, 2008
33. Inf. ter. Ştefania Ancea (a lu' Bolog), 75 ani, Valea Dâljii, 2010
34. Inf. ter. Dafina Farcaş, 84 ani, Certeju de Sus, 2010
35. Inf. ter. Floarea Bumbescu, 73 ani, Meria, 2009
36. Inf. ter. Maria Bâldea (Culicioaia), 78 ani, Cucuiş, 2010
37. Narcisa Alexandra Ştiucă – op. cit. p. 41
38. Gaston Bachelard – op. cit. p. 174
39. Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2005, pp. 39 – 40
40. Inf. ter. Lina Doica (a Dochii), 81 ani, Mihăileni, 2010
41. Inf. ter. Viorica Celea, 73 ani, Densuş, 2011
42. Inf. ter. Cornelia Tomescu, 69 ani, Clopotiva, 2009
43. Inf. ter. Domnica Şendroni, 62 ani, Cerişor, 2008
44. Inf. ter. Eufrosina Siminesc, 70 ani, Ciulpăz, 2009
45. Inf. ter. Salvina Nandra, 75 ani, Dăbâca, 2010
46. Inf. ter. Maria Stănesc (a lu' Mărilă), 70 ani, Sălaşu de Sus, 2008
47. Inf. ter. Speranţa Simina (nora lui Cândroi), 77 ani, Sibişel, 2010
48. Inf. ter. Maria Toncea (a lu' Nichifor), 76 ani, Ursici, 2010
49. Inf. ter. Elisabeta Stanciu, 74 ani, Câmpu lui Neag, 2011
50. Narcisa Alexandra Ştiucă – op. cit. p. 126
51. Inf. ter. Elena Haiduc, 68 ani, Cutin, 2010
52. Inf. ter. Viorica Lăscuş, 68 ani, Socet, 2009
53. Dumitru Gălăţean – Jieţ – op. cit. p. 47
54. Inf. ter. Elisabeta Toth (a lu' Boşche), 71 ani, Mihalţ, 2010
55. Inf. ter. Elisabeta Adam, 77 ani, Godineşti, 2009
56. Simion Florea Marian – op. cit. p. 66

Lăuză din Ţinutul Pădurenilor (Foto: Marcel Lapteş)